

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Markéta Truncová

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 6. 2019

Bibliografická citace

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři [rukopis] : Bakalářská práce / Markéta Truncová; vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt Ph.D. – Praha, 2019 -- 58 s.

Anotace

Tématem mé bakalářské práce je středověký jednolodní kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři v Praze. Velmi cenným reliktem se staly nedávno objevené malby z druhé poloviny 13. století v apsidě kostela s ústřední kompozicí Majestas Domini. Má práce by měla být shrnutím dosavadních poznatků o kostele tak, aby vytvářela ucelený doklad, který ještě doposud nebyl sepsán.

Klíčová slova

Středověk, středověká architektura, románská architektura, nástěnná malba, Hostivař, sv. Jan Křtitel, Poslední soud

Abstract

The topic of my bachelor thesis is the medieval St. John the Baptist church in Hostivař, Prague. A precious relict has been recently uncovered in its apse in form of paintings from the second half of 13th century, namely the Majestas Domini composition. My thesis forms a summary of existing findings concerning the church, creating a comprehensive document about the building which has not yet been written.

Keywords

Middle ages, medieval architecture, romanesque architecture, mural paintings, Hostivař, St. John the Baptist, Last Judgement

Počet znaků (včetně mezer): 72 327

Poděkování

Ráda bych vyjádřila poděkování vedoucímu práce J. Roytovi za projevenou trpělivost a administrátoru farnosti Karlu Matlokovvi za vstřicné přijetí a možnost fotograficky kostel zdokumentovat. Také bych ráda poděkovala svému příteli za podporu v dokončení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Přehled pramenů a literatury	8
2. Hostivař	14
2.1 Místopis	14
2.2 Hostivař pravěká.....	15
2.3 Hostivař středověká.....	17
2.4 Středověké pamětihodnosti	19
3. Patronátní kostely Sázavského kláštera	22
4. Kostel Stětí sv. Jana Křtitele	27
4.1 Popis a stavební vývoj kostela.....	27
4.2 Inventář kostela	31
4.3 Hřbitov.....	32
5. Nástěnná malba v kostele Stětí sv. Jana Křtitele	34
5.1 Popis nástěnné malby	34
5.2 Poslední soud.....	36
5.3 Zařazení a analogie nástěnné malby.....	38
5.4 Restaurování nástěnné malby	39
5.5 Laboratorní průzkum.....	42
Závěr	43
Obrazová příloha.....	45
Seznam vyobrazení	54
Seznam použité literatury a pramenů:.....	55
Literatura:	55
Prameny:.....	57

Úvod

Kostel Stětí svatého Jana Křtitele, jenž je předmětem mé bakalářské práce, je příznačným dokladem toho, že i stavba nikterak monumentální, nacházející se v periferní části Prahy, může skýtat příslovečný poklad v podobě nástěnné malby, díky které se tato památka dostala i do populárního povědomí.

Kostel s románským jádrem, datovaný do 11. - 13. století, je situovaný v Hostivaři, nacházející se v jihovýchodní části Prahy na levé straně říčky Botiče. Přestože kostel řadíme do období románského, především na základě apsidy, nejstarší písemné zmínky vztahující se přímo k této stavbě se dochovaly ze 14. století. V letech 2007 – 2010 zde byly objeveny přemyslovské fresky datované do 13. století; kostel se tak stal významnou památkou v kontextu středověkého nástěnného malířství tohoto období.

Má bakalářská práce je rozdělena do pěti kapitol, které jsou vzájemně provázány. Pozornost věnuji kapitole o historii Hostivaře, kde jsem zahrнула poznatky o pravěké podobě a nálezích z této lokality, část je věnována i období středověku, taktéž velmi stručně popíšu hostivařské středověké relikty, zejména hospodářská stavení, které se nám dochovala. V dalších částech bakalářské práce se věnuji již samotné stavbě kostela, kdy kromě celkového popisu objektu a jeho stavebního vývoje věnuji část již zmíněným archeologickým a stavebně-historickým výzkumům, které stavební vývoj kostela pomáhají lépe osvětlit. Největší míra pozornosti je věnována poměrně nedávno odkrytým nástěnným malbám nacházejícím se v apsidě: kromě popisu a analýzy ikonografického schématu Posledního soudu v podobě Majestas Domini zahrnuji i podrobnosti o restaurování tohoto díla včetně chemicko-technologického průzkumu; neopomím zmínit otázku autorství a existující analogie k tomuto ikonografickému typu.

Ve své práci jsem vycházela jak z odborných publikací, článků a znaleckých posudků, tak ze stavebně-historických a archeologických průzkumů, zařadila jsem i práci s historickými pramennými edicemi.

Avšak ačkoliv již existují práce, které se zabývají dílčími prvky kostela – především nástěnnou malbou v apsidě, doposud nebylo sepsáno ucelené monografické zpracování tohoto kostela s přihlédnutím k nově získaným objevům. Cílem mé práce je tedy zcela nová sumarizace všech dosavadních poznatků o tomto kostele do uceleného obrazu.

1. Přehled pramenů a literatury

Ke své práci o kostele Stětí svatého Jana Křtitele jsem využila několika pramenů, které však spíše než o původní podobě vesnice či objektu vypovídají o majetkových poměrech kostela.

Jedním z těchto pramenů je *Kosmova kronika (Chronica Boemorum)*, kde je poprvé doložena zmínka o vesnici Hostivař. Tento pramen byl několikrát editován, nejnověji roku 2011 Hrdinou, Bláhovou, Moravovou a Wihodou, já využila edice německo-českého historika, editora a archiváře Bertolda Bretholze z roku 1923, jehož edice kroniky v *Monumenta Germaniae Historica* je jedním z dosud nejkvalitnějších vydání.¹

Dalším důležitým pramenem zejména pro kapitolu věnovanou patronátním kostelům Sázavského kláštera je *Kronika mnicha sázavského*. Jde o pokračování Kosmovy kroniky, kterou sepsali Kosmovi následovníci – Kanovník vyšehradský, Mnich sázavský, Vincentius a Jarloch. Mnich sázavský zde potvrzuje dar vdovy Přibyslavy, která věnovala Hostivař právě Sázavskému klášteru.²

Prameny úřední povahy jsou spjaty se vznikem arcibiskupské kanceláře a pražského arcibiskupství a jsou zdrojem nejen pro poznání církevních dějin, ale i sídelní struktury regionů a jejich dobových majetkových poměrů.

Registra Decimarum Papalium čili *Registra desátků papežských z diecezí pražské*, ediční práce od Václava Vladivoje Tomka vydaná roku 1873. Jedná se o soupis všech farních kostelů pražské arcidiecéze s údaji o tom, kolik má který kostel zaplatit za papežský desátek.³

Pro osvětlení stavebního vývoje kostela jsem čerpala jak z příspěvků z publikací vlastivědně-uměleckých, z příspěvků v jednotlivých sbornících a z periodik.

Ke stavební historii kostela se vyjadřuje roku 1857 Jan Erazim Vocel, přední český archeolog, v *Památkách archeologických a místopisných* o kostelech románského slohu na území Čech. Ve výčtu zhruba čtyřiceti kostelů je zařazena i Hostivař. Vocel v článku zmiňuje, že presbytář kostela je „již obnovený“, a na základě jeho okrouhlosti ho řadí

¹MGH II – BRETHOLZ 1923

²FRB II – EMLER 1874

³RDP – TOMEK 1873

mezi kostely románské. Vocel v poznámkám uvádí, že k poznatkům o románských kostelech dochází ze soukromých a ústních zpráv, tudíž nelze s absolutní jistotou všechny diskutované kostely zařadit mezi románské - tyto kostely označil hvězdičkou, přičemž kostel Stětí sv. Jana Křtitele byl uveden bez hvězdičky.⁴

Architekt, archeolog a konzervátor památek Antonín Baum v roce 1868 zveřejňuje v sedmém díle odborného vlastivědného časopisu *Památky archeologické a místopisné* článek Procházky v okolí pražském, kde se kromě Kyjí, Záběhlic a Holubic zabývá i Hostivaří. Jedná se o relativně povšechný přehled, ve kterém kromě prvních zmínek o vesnici a výčtu plebánů autor zmiňuje i charakteristiku zdiva, a shrnuje podobu stavby včetně puristických obnov kostela z roku 1864.⁵

Ke kostelu Stětí sv. Jana Křtitele se vyjádřili i němečtí historikové umění: Bernard Grueber ve svém čtyřsvazkovém kompendiu *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen* z roku 1871 označuje kostel za hřbitovní kapli, plně zrekonstruovanou bez bližších detailů;⁶ Zakladatel českého dějepisu umění Josef Neuwirth roku 1888 v rozsáhlém spisu *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der přemisliden* elaboruje, že by mohlo jít na základě apsidy, stejně jako u venkovských kostelů v Tismicích a Proseku, o bazilikální stavbu datovanou na konec 12. či začátek 13. století.⁷

Pro křesťanský časopis *Method* píše Cyril Merhout roku 1900 v čísle devátém a desátém ročníku XXIV. odborný článek *Dějiny farní osady Hostivaře*, kde se zabývá otázkou majetkovou.⁸ V tomto katolickém časopisu věnoval roku 1968 kapitolu kostelu taktéž i Ferdinand Lehner.⁹

Antonín Podlaha kostel uvádí v několikavazkovém díle *Posvátná místa Království českého I*, z roku 1907¹⁰, kromě popisu stavby ji i datuje, popis doplňuje o půdorys stavby včetně profilu portálku.

⁴VOCEL 1857

⁵BAUM 1868

⁶GRUEBER 1871

⁷NEUWIRTH 1888

⁸MERHOUT 1990

⁹LEHNER 1968

¹⁰PODLAHA 1907

Velmi cenným byl pro mě příspěvek Zdeňka Dragouna ve sborníku *Staletá Praha XX (Památky pražského venkova)*. Tento časopis navazuje na řadu stejnojmenných sborníků vydávaných od roku 1965, vychází dvakrát ročně. Časopis se zabývá kulturním dědictvím, památkovou péčí, archeologií a dějinami umění. Zdeněk Dragoun v příspěvku *ke stavebnímu vývoji kostela Stětí sv. Jana Křtitele* přispívá důležitým poznatkem o nálezů při izolaci vnější fasády kostela, vyslovuje hypotézy o vzniku stavby, taktéž sumarizuje dosavadní badatelské názory ke stavbě, ze kterých jsem významně čerpala. Příspěvek je fotograficky doplněn.¹¹

Ve stejném ročníku i čísle *Staleté Prahy* se nachází příspěvek Jana Sommera, který píše o gotických kostelících ve východní části metropole a snaží se mezi nimi najít společnou linii. V souvislosti s tím se zmiňuje o hostivařském kostele a vyslovuje myšlenku, že pro jeho přesnou dataci je nesmírně důležitý hrotitý portál v lodi kostela, a doufá v jeho bližší analýzu.¹²

V roce 1984 Anežka Merhautová a Dušan Třeščík vydávají publikaci *Románské umění v Čechách a na Moravě*, jde o syntetické zpracování dějin české společnosti, kultury a umění v období od konce 9. do poloviny 13. století.¹³ Z pera historičky umění Merhautové vychází publikace *Středověká architektura v Čechách*, kde rekapituluje a komentuje teze jednotlivých historiků minulosti.¹⁴

O historii a současném životě Hostivaře píše Pavel Augusta roku 1998 v *Knize o Praze 15: Hostivař, Horní Měcholupy a okolí*.¹⁵

¹¹DRAGOUN 1990

¹²SOMMER 1990

¹³MERHAUTOVÁ / TŘEŠČÍK 1984

¹⁴MERHAUTOVÁ 1971

¹⁵AUGUSTA 1998

Hostivař figuruje i ve čtyřsvazkové publikaci *Umělecké památky Prahy* od Pavla Vlčka z roku 2012; tyto publikace se věnují pražským historickým městům – Starému a Novému městu, Malé Straně, Pražskému hradu, ale také městům později připojeným, obcím a osadám. Publikace je psána formou hesel s přesnou lokalizací, informací o typu objektu, textem shrnujícím jeho historii, výklad o stavební historii a detailní popis stavby s odkazy na prameny a literaturu. Taktéž je doplněna historickými fotografiemi, plány a půdorysy.¹⁶

S nedávným odkrytím malby se objevily nové příspěvky vztahující se k ní.

V roce 2010 byla publikována rozměrná publikace k výstavě *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: Královský sňatek z rozumu*, jež doprovází stejnojmennou výstavu v původně gotickém městském paláci, Domě u Kamenného zvonu na Staroměstském náměstí. V publikaci se nacházejí texty předních odborníků. Předmětem mého zájmu byl příspěvek Kláry Benešové, která zde v kapitole o románské nástěnné malbě věnovala svou pozornost i hostivařskému kostelu.¹⁷

Zuzana Všetečková ve své publikaci *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách* z roku 2011 věnuje pozornost i hostivařským freskám. Publikace představuje ojedinělý soubor monumentálního malířství, který se dochoval na královských hradech, kláštrech a venkovských kostelech v rozmezí 12. až počátku 16. století. Stejnojmenná kniha vyšla poprvé v roce 1999, od té doby však došlo k mnoha novým poznatkům, které autorka shrnula v tomto druhém vydání.¹⁸

Pro lepší pochopení tématu jsou základem stavebně historické průzkumy kostela, znalecké posudky, archeologické výzkumy i restaurátorské zprávy ke kostelu. Interdisciplinarita výzkumu je velmi důležitá pro vyvozování nových poznatků.

Archeologické výzkumy byly v sakrálním prostoru vykonány celkem třikrát – dva destruktivní, jeden nedestruktivní.

První výzkum byl proveden na vnější části kostela v červenci roku 1989 pracovníky archeologického odboru Pražského střediska památkové péče. Byla provedena

¹⁶VLČEK 2012

¹⁷BENEŠOVSKÁ 2010

¹⁸VŠETEČKOVÁ 2011

záchranná akce, při které byly nalezeny dvě pískovcové desky v základech zdiva, jež byly ponechány na místě a pouze fotograficky a měřicky zdokumentovány a interpretovány. Samotný archeologický výzkum byl zdokumentován v příspěvku Zdeňka Dragouna ve Stoleté Praze i fotograficky.¹⁹

Druhý nedestruktivní archeologický výzkum byl proveden formou geofyzikálního průzkumu roku 2008 pod vedením Romana Křivánka z Archeologického ústavu Akademie věd. Toto zaměření se soustředilo především na interiérový prostor.

Poslední archeologický výzkum byl realizován taktéž roku 2008 pod vedením Jaroslava Podlisky formou čtyř ručně kopaných sond realizovaných ve východním závěru kostela. Závěry tohoto výzkumu výrazně napomohly vyřešit mnohé dosavadní nejasnosti.²⁰

Neméně cennými pro mě byly znalecké posudky vyjadřující se k odkryté nástěnné malbě, a to konkrétně ty vypracované Janem Roytem a Zuzanou Všetečkovou, kteří se ve svých zprávách kromě popisu a analýz věnovali i analogiím. Tyto znalecké posudky jsou volně přístupné na webových stránkách hostivařské farnosti.²¹

Dalším velmi důležitým zdrojem pro mě byla restaurátorská zpráva akademického malíře Miroslava Slavíka, kde kromě restaurátorského průzkumu a postupu restaurování byla obsažena i velmi rozsáhlá fotodokumentace. Součástí této zprávy je i chemicko-technologický rozbor provedený Zuzanou Vernerovou.²²

V roce 2008 napsal Ladislav Bartoš studii o objevených oknech v apsidě hostivařského kostela. Text se zabývá polohou a podobou nalezených oken románského, gotického a barokního stáří, problematikou jejich opětovného otevření a osvětlením presbytáře v průběhu dějin kostela.²³

Stavebně historický průzkum je způsob, díky kterému můžeme podrobněji poznat stavbu a její historický vývoj, nejstarší prvky a jejich dataci, podobu stavby a její

¹⁹DRAGOUN 1990

²⁰PODLISKA 2010

²¹ <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>
<http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Hostfara.pdf>

²²SLAVÍK 2010

²³BARTOŠ 2008

postupný stavební vývoj. K dispozici jsem měla stavebně historický průzkum z roku 1975, kdy došlo díky Státnímu ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SURPMO) k rekonstrukci kostela, byly provedeny vnější nové omítky a dílčí úpravy interiéru.²⁴

Alenou Krušinovou byl v roce 2008 proveden stavebně historický průzkum a souhrn dosavadních poznatků. Součástí tohoto průzkumu byla i dokumentace aplikovaných sond.²⁵

²⁴SURPMO 1975
²⁵KRUŠINOVÁ 2008

2. Hostivař

2.1 Místopis

Hostivař se nachází v jihovýchodní katastrální části Prahy, přičemž společně s Horními Měcholupy tvoří městskou část Prahy 15; patří do městského obvodu Praha 10 a správního obvodu Praha 15.

Z geomorfologického hlediska se zájmové území nachází v centrální části Českého masívu. Dále spadá do celku pražské plošiny, a to konkrétně do podcelku Říčanské plošiny, okrsku Pražské a Úvalské kotliny. Z regionálně-geologického hlediska je dané území součástí Českého masívu a tvoří ho horniny jeho jihovýchodního křídla.

Plošina je prořatá dosti širokým a mírně zakleslým údolím pražského potoka Botiče – dříve Vinného potoka, jenž představuje pravostranný přítok řeky Vltavy; tyto meandry Botiče byly bezpochyby atraktivním místem, jež lákaly pravěké populace k osídlení. Meandry sahají od Hostivařské hráze až po park Práče v Záběhlicích.

Z nerostných surovin, které se v katastru Hostivaře nacházejí, je nutno zmínit cihlářské hlíny, opuštěné hlíniště se nachází 400 m od kostela jižně; nedaleko od centra obce se nacházejí dva zaniklé lomy, ze kterých byly v minulosti získávány stavební kameny – skalecké křemence.²⁶ Tento materiál byl využit s největší pravděpodobností i při výstavbě kostela.

Etymologický původ názvu lze spojit podle Antonína Profouse s přezdívkou hostivar (gostivar), tedy s tím, kdo pro cizince či hosty vaří, nebo je varuje.²⁷ Prvotní tvar zněl Gostivarjb – Hostivarův (dvůr či hrad).²⁸

Ačkoliv první zmínka o vesnici pochází z roku 1068, je známo, že tato oblast byla osídlena již od dob pravěkých, jak lze usuzovat na základě četných archeologických nálezů.

²⁶ PODLIŠKA 2010, 10

²⁷ PROFOUS 1947, 640

²⁸ ČERŇANSKÝ / PROCHÁZKA 2015, 93

Touto sídelní oblastí procházela důležitá zemská cesta, známá jako Via regia čili Královská cesta; jedná se o místní část důležité komunikace, která vedla z Prahy a u Říčan se dělila na cestu k Sázavě a ke Kutné hoře; na starém sídelním území mezi pozdějším říčanským hradem a Prahou postupně vznikaly při trase staré sázavské cesty strážní, obchodní a zemědělské osady – z nich je od 1068 doloženo hradiště Hostivař.²⁹

2.2 Hostivař pravěká

K četným archeologickým nálezům v lokalitě historické Hostivaře docházelo především v 60. a 80. letech 20. století důsledkem eskalující bytové výstavby. Další významné poznatky byly získávány též v průběhu 90. let 20. století a až do počátku prvního desetiletí 21. století ve spojitosti s komerčními stavebními projekty.

Stopy pravěkých kultur jsou v Hostivaři identifikovatelné do dnešních dob – od doby pravěké až do doby římské. Tyto stopy se nacházejí často v blízkosti vodních toků – ty byly atraktivním místem pro perspektivní osídlení. Jak píše Mašek, je zřejmé, že osídlení velmi vhodně umístění lokality v meandrech potoka Botiče, na jižní straně kryté ostrožnou hostivařského hradiště, lákalo pravěké populace.³⁰

Existenci nejstarší kultury, která obývala tuto lokalitu, lze zařadit do mladší doby kamenné – neolitu, jde o kultury s lineární i vypíchanou keramikou. Nálezy těchto kultur, které byly odkryty při stavbě plynovodu v roce 1967 a jeho vodovodní přípojky v roce 1970, byly objeveny v ulici Mezi potoky v podobě zásobních objektů, odpadních jam a zbytků příkopů.³¹ Neolitická kultura byla zachycena taktéž v pískovně pod hostivařským hradištěm, kde Mašek objevil pozůstatky sídliště s lineární keramikou. Podle Maška došlo k přerušení osídlení mezi těmito dvěma kulturami, i když v některých případech se obě kultury vyskytují společně.³² Neolitické sídliště kultury

²⁹ <http://www.kolovraty.cz/nejstarsi-podoba-kolovrat-a-jejich-poloha-na-solne-a-stribrne-vezce/d-1025>, vyhledáno 14. 6. 2019

³⁰ MAŠEK 1981, 39

³¹ MAŠEK 1981, 40-41

³² IBIDEM

s lineární a vypíchanou keramikou se rozkládalo uprostřed lokality, oproti například kultuře laténské a římské, jež se soustřeďovala v blízkosti Mlýnského potoka a Botiče.³³

Nálezy z období eneolitu, tedy doby měděné, byly rovněž identifikovány na několika místech Hostivaře, včetně lokality bývalé pískovny PRODOS a severně od Hostivařského hradiště při výkopu pro vodovodní potrubí Želivka. Mají podobu sídlištních objektů (jam) jordanovské kultury a několika zlomků keramiky kultury michelsberské, která reprezentuje časný eneolit – pozdní dobou kamennou. Starší eneolit je v Hostivaři zastoupen taktéž v pískovně u Botiče naproti Toulcově dvoru. V roce 1941 zde byl při terénním zásahu objeven náhodný nález sídlištní keramiky kultury zvoncovitých pohárů. Tutéž kulturu prozrazuje nález sídlištní jámy pořízený při výstavbě rodinných domků v ulici K Horkám.³⁴

Střední a pozdní doba bronzová byla opětovně identifikována v oblasti ulice Mezi potoky třemi úněticko-věteřovskými kostrovými hroby,³⁵ stopové osídlení únětickou kulturou starší doby bronzové je doloženo i na hostivařském hradišti.³⁶ Výstavbou obchodního střediska Park Hostivař byla odkryta sídlištní aktivita únětické kultury včetně nálezů kultury mohylové ze střední doby bronzové, a kultury knovízské, jejíž sídliště bylo odkryto v zaniklé Černého pískovně. Štítarská kultura z pozdní doby bronzové byla v nálezech objevena v roce 1971 v současné Švehlově ulici a v roce 1974 v ulici Na Groši.³⁷

Dobu železnou je v této oblasti reprezentují nálezy kultury halštatské a laténské. Tehdejším přirozeným centrem bylo hostivařské hradiště, nacházející se v nadmořské výšce 277 až 289 metrů. Dispozičně lze útvar charakterizovat jako obdélníkovou ostrožnu mírně se svažující od východu k západu.³⁸ Osídlení historické Hostivaře Kelty

³³LUTOVSKÝ / SMEJTEK 2005, 213

³⁴PODLISKA 2010, 21

³⁵PODLISKA 2010, 19

³⁶FRIDRICHOVÁ 1981, 117

³⁷PODLISKA 2010, 22

³⁸PODLISKA 2009, 22

je taktéž doloženo sídlištními nálezy. Například v lokalitě „Mezi potoky“ byla nalezena zahloubená chata.³⁹

Nálezy z doby římské a období stěhování národů jsou opět doloženy v oblasti ulice Mezi potoky v podobě pozůstatků dvou zahloubených dřevěných obydlí a jedné sídlištní jámy.⁴⁰ Velmi významný je nález z první poloviny 6. století, který byl objeven roku 1973 při stavbě nové komunikace z Hostivaře na Chodov – jde o kostrový hrob třicetileté ženy v poloze in situ, s mimořádně bohatou výbavou sestávající z korálků, bronzového prstenu, pinzety či čtyř stříbrných pozlacených spon zdobených vrubořezem, které byly velmi důležité pro dataci hrobu.⁴¹

2.3 Hostivař středověká

Ačkoliv první písemný doklad vztahující se k Hostivaři pochází z Kosmovy kroniky z roku 1068, kde je zaznamenáno usídlení přemyslovských knížat – synů Břetislava I. a bratří panujícího knížete Vratislava Konráda, Jaromíra a Oty rozloživších se se svými vojsky na lukách u Hostivaře,⁴² lokalita byla kontinuálně osídlována již od pravěku.

Nabízí se lokalizovat tamější obyvatelstvo do polohy hradiště, které bylo v minulosti mnohými archeology identifikováno jako útvar raně středověký, ovšem výzkum uskutečněný v roce 1972 pod vedením Norberta Maška jasně prokázal, že v tomto období byly využity fragmenty podstatně staršího opevnění. Hradiště je datováno do pozdní doby halštatské, z výpovědi archeologických výzkumů víme, že mělo obvodovou kamennou hradbu, součástí byl nejspíše i dřevěný ochoz a opevnění pomocí trámové konstrukce. Celá hradba však byla spálena a její převážná část spadla do vnitřní plochy, bohužel se nepodařilo prokázat přítomnost dřeva v podobě uhlíků, proto zůstává použití dřeva na opevnění pouze hypotetickým. V 10. století bylo zřejmě hradiště již opuštěno a rozptýleno v menší izolované sídelní jednotky.⁴³

³⁹ Ibidem

⁴⁰ VLČEK 2012, 550

⁴¹ SLABINA 1977, 218–219

⁴² MGH II, 117: „*Qui advenientes, castra fixerunt in pratis iuxta villam Goztivar....*“

⁴³ VLČEK 2012, 550

V raném středověku snad mohlo toto hradiště plnit určitou hraniční funkci pražského knížectví vůči Kouřimsku; hradiště zaniklo patrně ve 12. století, v té době se těžiště vesnice přesunulo do prostoru historického jádra dnešní Hostivaře.⁴⁴

Za předlokační osady lze označit blok několika usedlostí ostrovního charakteru východně od kostela sv. Jana Křtitele.⁴⁵

Archeologické doklady zdejšího středověkého osídlení na přelomu 12. a 13. století jsou lokalizovány v prostoru historického centra a v okolí nejstarší románské fáze kostela.

Další již konkrétnější zmínka pochází z roku 1132 z Kroniky mnicha sázavského, kdy zbožná žena Přibyslava, vdova po Hroznotovi, po svém návratu ze země Svaté darovala ves Hostivař s lesem, polnostmi, lukami a veškerou čeledí, a další ves Bosákovice, dnes již zaniklou, špitálu Sázavského kláštera.⁴⁶ Jednalo se však patrně jen o část obce a pozemků, zbývající části sídliště byly nejspíše rozděleny mezi majetek blíže nejmenovaných soukromých vlastníků, jakýchsi „heredes de Gostiwar“, což dokládá listina z roku 1185.⁴⁷

V následujících staletích v průběhu vrcholného středověku byla Hostivař v majetku světských i duchovních osob. Na začátku 14. století byla v držení třech nezávislých majitelů: část patřila kapli sv. Vavřince na Vyšehradě, část pražské měšťanské rodině Rostů a část stále Sázavskému klášteru.⁴⁸

Z roku 1352 pochází první zmínka o hostivařské farnosti, jde o údaj z rejstříku papežských desátků, který stanovuje 18 grošů jakožto výši daně v rámci říčanského děkanátu.⁴⁹ Papežská daň byla desátým dílem z příjmu záduší. Roku 1352 máme zprávu o podacím právu, které vykonávali opatové sázavského kláštera.⁵⁰

⁴⁴PEŠTA 2003, 67

⁴⁵PEŠTA 2003, 68

⁴⁶FRB II, 258: „... villam Goztivar cum silva adiacente, agris et pratis et omni proprietate sua, quam inibi possidebat, nec non et omnem familiam suam, villam etiam Bosakouic ad hospitale deo et sancto Johanni Baptistae in Zazou ...“

⁴⁷PODLISKA 2010, 12

⁴⁸MERHOUT 1900

⁴⁹RDP, 41

⁵⁰VLČEK 2012, 550

V 50. letech 14. století zasáhl ves požár a v roce 1362 ji opat sázavský zastavil Petříkovi z Leštan. Roku 1403 se dalším majitelem tohoto statku stává Vítek z Hostivaře. Roku 1404 koupil hostivařský kostel lán polí v Hostivaři od kláštera sv. Prokopa na Sázavě.⁵¹

O dalším vývoji majetkových poměrů ze strany kaple sv. Vavřince a rodiny Rostů se nedochovaly žádné informace, neboť další zprávy ze 14. a 15. století informují o vesnici jako o majetku Sázavského kláštera.⁵²

Důležitým mezníkem pro osud Hostivaře byla vláda klíčové postavy kostnického koncilu – císaře Zikmunda. Za jeho vlády byly statky duchovních zastavovány a postupovány do světských rukou. Z roku 1364 pochází první zmínky o zdejší tvrzi a jejím majiteli Jiříkovi, po zabrání církevního majetku přešel dvůr s tvrzí na městského rychtáře Aleše, další část vsi pak Janovi z Košátek a později Janu Rakovnickému, který ji koupil.⁵³ Druhou polovinu vsi patřící Sázavskému klášteru postoupil roku 1437 Zikmund Janu Zajímačovi z Kunštátu. Zdejší dvůr koupil od Jana z Košátek Václav Rakovnický, poté ho prodal Zikmundovi z Kotenčic a Janovi z Byslavic z blízké vesnice Šešovice.⁵⁴ Václav Rakovnický postoupil část Hostivaře svým sestřám, díky kterým se v roce 1534 dostal do vlastnictví Jana Koutského z Kostelce, ten se stal jediným vlastníkem vesnice a zahájil velkou přestavbu místní tvrze.⁵⁵

2.4 Středověké pamětihodnosti

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele není osamocenou dominantou, již ve středověku bylo v historické Hostivaři vystavěno několik hospodářských stavení, která se dochovala do dnešních dnů a dotváří tak cennou architekturu rurálního charakteru dochovanou na území Prahy.

⁵¹MERHOUT 1900, 106

⁵²VLČEK 2012, 550

⁵³IBIDEM 2012, 550

⁵⁴MERHOUT 1900, 106

⁵⁵MERHOUT 1900, 108

Z roku 1567 pochází nejstarší hostivařská pozemková kniha, do níž bylo zapsáno 19 usedlostí, roku 1579 k nim bylo dodáno dalších 7 usedlostí, u kterých lze však předpokládat starší dobu vzniku.⁵⁶

K hlavnímu městu Praze byla Hostivař připojena dne 1. ledna roku 1922, do té doby byla samostatnou vesnicí. Stará Hostivař představovala až do 70. let 20. století památkově mimořádný sídelní útvar. V průběhu 70. let byla ale zbořena řada usedlostí pod Toulcovým dvorem – západní strana Kozinovy ulice – a severní a částečně i jižní strana návsi, tedy dnešního Hostivařského náměstí. Další stavby byly narušeny modernizací fasád nebo naopak zanedbáním údržby. Panorama obce nezvratně poškodila výstavba sídliště Košík. Do dnešních dnů tak zbylo z vesnice jen torzo, přesto si svažitá střední část někdejší vesnice s dominantou kostela a zvonice zachovala příznivý malebný vzhled.

Samotné jádro obce si dochovalo do dnešních dob historický ráz, který je umocněn hospodářskými budovami. Nachází se zde soubor unikátních staveb, které postihují období od středověku až po 19. století. I díky tomu byla v roce 1993 Hostivař uznána památkovou.

Jednou z mála středověkých památek je Toulcův či Tolcovský dvůr, jehož minulost je dodnes ne zcela zřejmá. Důležitý mezník, který nám může být v nápomocen, je 14. století, kdy dochází k rozdělení vsi mezi tři majitele – sázavský klášter, vyšehradskou kapitulou a patricijskou rodinu Rostů. V knize erekční je zaznamenán v roce 1362 akt sázavského opata Adalberta, který svěřil klášterní díl vsi Petříkovi z Lešťan k lokační akci, tj. k jeho rozšíření vytvořením nových gruntů na německém zákupním právu.⁵⁷

V takových případech si často pověřený lokátor v nové osadě zřídil i opevněné sídlo, které však zpravidla leželo v jejím středu a nikoliv na jejím okraji. Žádná výslovná písemná zmínka o tvrzi nicméně tuto hypotézu nedokládá.

Objekt dvora je situován do dnešní Kubátovy ulice na levém břehu Botiče, na výše položené hraně svahu, asi 350 m západně od hostivařského kostela. Areál dvora se

⁵⁶VLČEK 2012, 550

⁵⁷LE I, 36

skládá z jedné obytné a dvou hospodářských budov s obytnou částí, bývalé tvrze (později sýpky) a chléva.

Sýpka obsahuje fragmenty tvrze ze 14. století, postavené na čtvercovém půdorysu s typickými oblými nárožími. V 16. století byla tvrz pozdně goticky přestavěna na čtyřkřídlý objekt, z té doby se dochoval přetínaný sedlový portálek. Dnešní podoba dvora s bránou v čele je výsledkem následujících přestaveb. Na severní straně dvora stojí tzv. zámeček – patrové stavení z doby kolem roku 1780. Na jižní straně dvora jsou chlévy, na které navazovalo na západní straně dvora obytné stavení.⁵⁸

Dolejší mlýn je též znám pod názvem mlýn Blažkův, a to podle osoby posledního nájemce, avšak první pravděpodobný majitel – jakýsi Jíra – je uveden již k roku 1434, není však jisté, že se záznam skutečně vztahuje k tomuto mlýnu; zachoval se zápis, že Jíra, mlynář z Hostivaře, „ježto slove páté kolo ... u Linharta Zčástníka ... má mítí dědičně břehu k stavění mlýnu pěti loket zděli a pěti loket všír“. Bezpečně doložen je mlýn k roku 1567 v hostivařské pozemkové knize a současně je zmíněn ve spojitosti s mlynářem Matějem. Ten se „přiženil ke Kateřině manželce své do mlýnu, za kterýžto Šimonovi mlynáři doplatil“. Poněkud nezvykle měl mlýn společný náhon s Hořejším mlýnem. Podél náhonu stálo obytné stavení, k němuž v kolmém směru přiléhala mlýnice, jež byla později přestavěna na šrotárnu a roku 1977 uvedena do státního seznamu nemovitých památek.⁵⁹ Obytnou část tvoří dvě dvojpodlažní budovy. Objekt stojící na východě sloužil jako obytné stavení s charakteristickou třídílnou dispozicí se střední síní. V mlýnské komoře se zachovala dvojice plackových kleneb, v západní části se nacházejí dvě místnosti se stlačenou valenou klenbou a párem styčných pětibokých výsečí.⁶⁰ Ačkoliv dnešní budova pochází z 19. století, v roce 2004 byla výrazně modernizována.

⁵⁸ PEŠTA 2003, 68

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ VLČEK 2012, 555

3. Patronální kostely Sázavského kláštera

Sázavský klášter, do roku 1096 známý jako centrum staroslověnské liturgie, byl založen mnichem Prokopem na břehu stejnojmenné řeky - Sázavy. Tato prokopská fundace skýtá bohaté svědectví o rozsahu tehdejšího klášterního majetku.⁶¹ V souvislosti s hostivařským kostelem není bez zajímavosti, že první sázavský kostel byl zasvěcen příznačně Panně Marii a právě sv. Janu Křtiteli.⁶²

V kontrastu k dalším klášterům té doby se nám pro Sázavský klášter nedochovaly žádné listinné prameny, ačkoliv je zřejmé, že se tato písemná evidence jistě vedla. Pro rekonstrukci příjmů a majetku v nejstarším období tak zůstává hlavním pramenem *Kronika Mnicha sázavského* a prameny úřední provenience – konfirmační knihy pražského arcibiskupství, kde jsou evidovány farní kostely, ve kterých sázavský konvent držel patronální práva, byť až od poloviny 14. století, a také *Registra papežských desátků z diecéze pražské*.

V *Kronice Mnicha sázavského* je zaznamenáno vlastnictví celkem tří majetků, které náležely klášteru. V případě prvního majetku se jedná o dar samotného knížete Břetislava I., který předává k věčnému držení krajinu až k lesu Strnovníku a ves Skramníky i s jezerem.⁶³ Ve vsi se nacházel kostel s patrociniem Stětí sv. Jana Křtitele; v rejstříku papežských desátků je doložen v roce 1352⁶⁴, a zároveň je roku 1357 coby patron kostela uveden sázavský opat.⁶⁵

I pro hostivařský kostel máme přímý doklad o majetkovém propojení se Sázavským klášterem, a to konkrétně z roku 1132, kdy Přibyslava, vdova po velmoži Hroznatovi, darovala ves Hostivař u Prahy i s přílehlými polnostmi, loukami a lesem i veškerou čeledí, spolu s další (již zaniklou) vsí Bosákovice, sázavskému špitálu, jak zmiňuje ve

⁶¹ŽEMLIČKA 2000, 7

⁶²ROYT / SOMMER / STECKER 2013, 15

⁶³FRB II, 244. „Ad extremum quoque ex propria largitione terram, quae circa est, usque ad silvam Strnounic, nec non villam Zcramnik et unum stagnum et structuram lignorum ad piscandum...“

⁶⁴RDP, 51

⁶⁵LC I/I, 57. (11. 4. 1356: De consensu et voluntate abbatis et conuentus monasterij ad S. Procopium oridinis S. Benedicti ex causa permutacionis cum Bartholomeo plebano in Skrampnik, Johannes Henlini de Praga ad ecclesiam in Skrampnik vacantem est confirmatus. Decanus Brodensis eum induxit.)

své kronice Mnich sázavský.⁶⁶ Učinila tak za přítomnosti „všech přednějších věkem a důstojenstvím z rodu“. Jakkoliv bylo totiž pro kláštery a kapituly zásadní, aby věno stvrdil panovník, důležitý býval i souhlas příbuzných.⁶⁷ I zde je patrocinium věnováno Stětí sv. Jana Křtitele. Zdejší patronát je doložen k roku 1372 v knihách konfirmačních.⁶⁸

Poslední majetek, o kterém se dočteme v kronice Mnicha sázavského, představuje ves Mnichovice u Řičan i s kostelem sv. Michaela a všech nebeských ctností.⁶⁹ V tomto případě figuruje klášter i jako stavebník, kostel byl postaven 1134 – 1161 za opata Silvestra, kterému kronikář připisuje péči o zvelebení a rozvoj stavební činnosti. Patronát je však také i zde doložen až v polovině 14. století.⁷⁰

Dušan Foltýn poukazuje u těchto tří majetků především na dlouhodobou vlastnickou kontinuitu, a také na to, že zhruba po dvousetleté odmlce se tyto osady objevují v pramenech jako farní vsi, v jednom případě je klášter připomínán i jako budovatel kostela; v případě skramnického a hostivařského kostela by tomuto faktu mohlo nasvědčovat svatojánské patrocinium.⁷¹

Faktický zánik kláštera a jeho sekularizace v husitských válkách se neblaze odrazilo na ztrátě většiny pramenů spjatých s klášterem; v případě Sázavy postrádáme pro přelom 12. a 13. století písemnosti, jež by obsahovaly výčet statků a příjmů náležících klášteru.⁷²

⁶⁶FRB II, 258. „... villam Goztivar cum silva adiacente, agris et pratis et omni proprietate sua, quam inibi possidebat, nec non et omnem familiam suam, villam etiam Bosakouic ad hospitale deo et sancto Johanni Baptistae in Zazou ...“

⁶⁷ŽEMLIČKA 2002, 113

⁶⁸LC II, 82 (13. 11. 1372: ... per liberam resignationem domini Jacobi vltimi et immediati ipsius ecclesie rectoris ex causa permutacionis in manibus etc. Vacantem, de consensu Venerab. Domini Alberti Abbatis monasterij S. Procopij ordinis S. Benedicti dicte ecclesie patroni, discr. dom Zdeslaum cum dicto Jacobo pro ecclesia S. Benedicti in Hradczano ...)

⁶⁹FRB II, 259. Opat Silvestr ve vsi Mnichovice nechal vystavit baziliku ke cti sv. Michala a všech ctností nebeských, „In villa Mnichovici nuncupata basilicam in honorem sancti Michaelis et omnium coelestium virtutum aedificavit.“

⁷⁰LC I/1, 9. (28.3. 1357: Johannes ad presentacionem honorab. fratris Alberti abbatis monasterij S. Procopij ordinis S. Benedicti ad ecclesiam in Mnichowicz et Johannes ad eccleesiam S. Laurencij in Vgezd sub monte Petrino ad presentacionem honorb. Domine Agnetis abbatis monasterij S. Georgij in castro Prag. Ordinis eiusdem ...)

⁷¹FOLTÝN 2003, 161

⁷²ŠRÁMEK 2016, 195

Další zprávy o lokalizovatelných kostelech pocházejí až ze 14. století. Snahu koncentrovat majetek poblíž kláštera dokládá trojice farních patronátů v oblasti Kouřimska – Horních Krutech, Vavřinci a Polních Voděradech.

Kostel sv. Václava v Horních Krutech je doložen v konfirmačních knihách roku 1400, později v 18. století byl vysvěcen lichtenštejnským stavitelem Tomášem Vojtěchem Budilem.⁷³ Nejstarší písemná zmínka o kostele sv. Vavřince ve Vavřinci se váže k roku 1359, kdy se jeho patronem stal Sázavský klášter, roku 1416 se stává spolupatronem Konrád z Církvice.⁷⁴ V 70. letech 19. století byl starý kostel zbořen a nahrazen dnešním pseudogotickým kostelem. U vsi Polní Voděrady šlo jen o spolupatronát, ačkoliv byl Sázavský klášter jediným patronem tamního farního kostela, u nějž uplatňuje podací právo.⁷⁵ Podací právo, čili jmenování k obsazení uvolněného obročí, bylo složkou patronátního práva; jeho uplatňování ze strany Sázavského kláštera je v Polních Voděradech prvně datováno k roku 1357.⁷⁶

⁷³LC VI, 21 (19. 5. 1400: Nicolaus Puchnik, quod nos ad eccl. in Kruth, per resign. D. et mag. Nicolai Gurim ex causa permut. vac. De consensu d. Petri abbatis et conuentus mon. S. Procopii ord. S. Benedicti d. Proczkonem, olim decannm eccl. Luthomericensis, cum dicto M. Nicolao pro eccl. in Kruth permutantem, crida etc.)

⁷⁴LC I/1, 86. (19. 2. 1359: Petrus olim plebanus ecclesie in Lobczic ad ecclesiam in Wawrzenez de consesu Alberti abbatis tociusque conuetus monasterij S. Procopij ord.S. Benedicti, et Wellco plebanus in Waurzenez ad ecclesiam in Lobcicz de consensu strenui militis dom, Heniconis de Gyecow patroni per commutationem inter ipsos factam, sunt translati.“

⁷⁵FOLTÝN 2003, 156

⁷⁶LC I/1, 57-58. (9. 10. 1357: Ad presentacionem Alberti abbatis S. Procopij ordinis S. Benedicti ad ecclesiam in Wodierad per mortem Chwalonis plebani ibidem, Bohunco fuit confirmatus.“

Sázavský klášter nebyl vždy jediným a výhradním patronem vsí; spolupatronáty získal i u některých kostelů, což bylo zřetelným dokladem tehdejšího rozdrobení vlastnictví vsí.⁷⁷ Roku 1364 je ve Skvrňově opat sázavského kláštera zmiňován jako jeden z patronů.⁷⁸ Spolupatronát v případě Rovné u Stříbrné Skalice je doložen až roku 1417.⁷⁹ Ačkoliv je tamní tribunový kostel sv. Jakuba Většího situován v těsné blízkosti kláštera, jeho stavebníky pravděpodobně sami benediktini nebyli.⁸⁰

Klášter měl na svém panství tři fary, které mu byly inkorporovány a byly vyhrazeny pro plebány z řad mnichů. Přímo součástí opatství byla fara u sv. Martina v Sázavě – Černých Budách. Ta je v konfirmačních knihách k nalezení pouze k roku 1405⁸¹ při příležitosti potvrzení volby nového opata, další konfirmace již nejsou k této faře dohledatelné.

U zbylých dvou far, jejichž plebáni užívali proboštský titul, byla konfirmace požadována. Jedna z prepozitur ležela na někdejší knížecím hradě Dřevíci při západní hranici Slánska, jednalo se o jednu z nejbzdálenějších patronátních far.⁸²

Prepozitura ve Zbýšově na Čáslavsku měla zásadnější význam; taktéž zde byl kostel zasvěcený sv. Janu Křtitelovi. V konfirmačních knihách je doložen k roku 1362⁸³, záznam se váže k rezignaci probošta Racka.

⁷⁷FOLTÝN 2003, 157

⁷⁸LC I/2, 42 (5. 3. 1364: Paulus pleb. In Sqrnyew ad eccl. in Zahornicz... et Nicolaus pleb. In Zahornicz, ad eccl. in Sqrnyew do consensu abbatis mon. S. Procopii ord. S. Benedicti nec non Jarconis, Wenczeslai, Petri clientum de Sqrnyew nec non Johannis de Lhota clientis, eccl. in Sqrnyew patronorum, fuerunt translati.“

⁷⁹LC VII, 242. (1. 10. 1417: ...data est crida d. Mathie de Praga ad eccl. in Rowny, per mort. Kokssonis vac. Ad present. Nobil. D. Janconis de Chotiemicz residentis in Wlassim de cons. d. Newlasii, abbatis S. Procopii, et famosorum Pessconis et...clientum.“

⁸⁰FOLTÝN 2003, 2003, 158

⁸¹LC VI, 162 (17. 11. 1405: Henricus, rector eccl. paroch. S. Martini in Sazawa.“)

⁸²FOLTÝN 2003, 160

⁸³LC I/1, 170 (24. 1. 1362: Branssудо professus monasterij S. Procopij ad presentacionem abbatis eiusdem monasterij fuit ad preposituram in Swissow, per resignacionem Raczkonis olim ibidem prepositi ex speciali commissione dom...“)

Poslední ze sázavských patronátních kostelů se nacházel v osadě Lochy u Čáslavi. Sázavský klášter prezentoval faráře k tomuto kostelu počínaje rokem 1371.⁸⁴ Patrocinium kostela – sv. Bonifác – odkazuje k prvotnímu patronu břevnovského kláštera – sv. Bonifácovi.⁸⁵

Historické zprávy o nejstarších majetkových poměrech kláštera odrážejí v naznačeném kontextu pravděpodobně proces feudalizace, související s vnitřní kolonizací (vznik kláštera) a důslednou christianizací odlehlého venkova.⁸⁶

⁸⁴LC II, 62 (29. 10.: Ad presentacionem hon. Dom. Alberti Abbatis monasterij S. Procopij ordinis S. Benedicti Prag. dioc., ad ecclesiam in Loch per mortem Andree vacantem, Johannem presbyterum de Janowicz instituimus plebanum.“)

⁸⁵FOLTÝN 2003, 160

⁸⁶BUBENÍK 1975, 300

4. Kostel Stětí sv. Jana Křtitele

4.1 Popis a stavební vývoj kostela

Tato dominanta historického jádra dnešní Hostivaře se nachází na výše situovaném návrší v jihovýchodní části Prahy na levobřeží potoka Botiče. Kostel [1] se rozkládá mezi ulicemi Domkařská a Selská, jež vymezují celý areál zahrnující kromě samotného kostela taktéž dřevěnou zvonici [2], přílehlou faru [3] a blízké hospodářské budovy. Sakrální prostor je ohraničen hřbitovní zdi. V prostoru bývalého hřbitova je situována upravená parková zóna.

Ačkoliv nejstarší zmínky o vsi Hostivaři pocházejí již z roku 1068,⁸⁷ první písemný doklad vztahující se přímo ke kostelu se dochoval z druhé poloviny 14. století z Rejstříku papežských desátků, kde je uvedeno, že farnost platila desátek ve výši 18 grošů⁸⁸, je ale velmi pravděpodobné, že kostel byl založen již dříve, a že v té době už plnil funkci centra místní farnosti.⁸⁹

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele je vystavěn jako podélná, nikterak složitá stavba s plochostropou lodí [4] s apsidou orientovanou na východní stranu se zaklenutou konchou. Vnější rozměry kostela jsou 17,8 x 6,8 metru při síle zdi 1,2 metru; vnitřní rozměry jsou 15,4 x 6,8 metru.⁹⁰ Podoba kostela je jednodušší, apsida je do lodi otevřena pravoúhle odstupňovaným vítězným obloukem. V barokním období byla přistavěna předsíň [5] na západní straně a sakristie [6] na straně severní. Loď je osvětlena na jižní straně čtyřmi okny, na severní okny třemi. Na západní straně se nachází varhanní kruchta. [7]

Archeologickým výzkumem z roku 1984 bylo prokázáno, že loď kostela je výsledkem jedné stavební fáze, nadzemní a základové zdivo kostela je vyzděno z místních křemenců lomového charakteru⁹¹; nároží jsou armována rozměrnými, patrně opukovými kvádry s výraznými stopy kamenických nástrojů.⁹²

⁸⁷MGH II, 117 – „*Qui advenientes, castra fixerunt in pratis iuxta villam Goztivar....*“

⁸⁸RDP, 41

⁸⁹PODLISKA 2010, 13

⁹⁰Ibidem

⁹¹DRAGOUN 1990, 103

⁹²DRAGOUN 1990, 106

Baum uvádí zmínku o tom, že jsou zdi „místy z kvádrů, místy z lámaného kamene“⁹³, Dragoun vyslovuje domněnku, že by kvádrkové zdivo mohlo být zjištěno právě v apsidě,⁹⁴ archeologický výzkum zaměřený na oblast apsidy roku 2010 provedl sondu na vnitřní straně východního závěru a umožnil tak dokumentaci podoby její základové partie – v odhaleném úseku se jednalo o zdivo lomové tvořené ze sbíraných křemencových kamenů větších formátů (10 x 20 x 40 cm) uspořádaných do nepravidelných řádek; pojivem zdi byla nažloutlá vápenná malta.⁹⁵

Apsida kostela se mnohým dosavadním badatelům jevila jako prvek, který by mohl skýtat nové nálezy a jeho důkladnější průzkum by tak mohl objasnit mnohé nejasnosti ohledně stavebního vývoje objektu. V roce 2008 proběhlo v interiéru kostela geofyzikální měření, které zjistilo podpovrchové anomálie na vnější straně obvodového zdiva především u východního závěru – apsidy. Na oblast apsidy se dále zaměřil archeologický výzkum v roce 2010. Zaměření půdorysu kostela polární metodou ukázalo, že v severovýchodní části apsidy se vnitřní líc odchyluje od tvaru ideálního půlválce až o 20 cm (této nepravidelnosti se přičítají velké rozdíly mezi jednotlivými staršími zákresy apsidy navzájem i vůči skutečnému pozorovanému stavu).⁹⁶

O románském původu kostela napovídají štěrbinová okénka v apsidě kostela, o nichž víme, že vznikla zároveň s výstavbou kostela. Jejich asymetrické rozmístění na plášti mohlo podle Bartoše být motivováno lepším osvětlením z jihu a východu.⁹⁷

Přestavba ve 14. století je zmiňována v literatuře, ačkoliv v pramenech není zaznamenána. Lze o ní uvažovat na základě výzkumu vývoje osvětlení v presbytáři kostela. V rámci restaurátorského průzkumu nástěnné malby bylo odhaleno proražení vrcholně gotického okna v jižní stěně, které nahradilo románské okno a částečně jej i zničilo.⁹⁸ Ačkoliv toto okno nelze přesně zadatovat na základě zbylých fragmentů, významné vodítko skýtá listina nalezená v oltářní v menze při opravách v 19. století;

⁹³BAUM, 138, 1868

⁹⁴DRAGOUN 1990, 112

⁹⁵PODLISKA 2010, 43

⁹⁶PODLISKA 2010, 27

⁹⁷BARTOŠ 2014, 115

⁹⁸IBIDEM

v listině se píše o vysvěcení hlavního oltáře 17. října roku 1401 světícím biskupem Nikopolským.⁹⁹ Je velmi pravděpodobné, že menší románské šterbinové okénko bylo prolomeno větším gotickým kvůli lepšímu osvětlení oltáře, tvar okenního ostění lze spojit se 14. či 15. stoletím.¹⁰⁰

Reliktem gotického období je gotický hrotitý portál [8] na severní straně, kterým se původně do kostela vcházelo, vyplněný renesanční hrobovou deskou s vyobrazením ženy a dítěte. Vyjmut byl z dlažby kostela během jeho obnovy roku 1864.¹⁰¹ Dragoun jej zařazuje jako cistercký typ portálu, který se ve 13. století vyskytoval téměř v celých Čechách.¹⁰²

V 18. století byla přistavěna čtvercová předsíň na straně západní a sakristie se vstupem na straně severní.¹⁰³ Taktéž roku 1702 byla vystavěna fara a byl prolomen nový vstupní severní portál.¹⁰⁴ Mimo to došlo k proražení dvojice kasulových oken umístěn po severní a jižní straně apsidy.¹⁰⁵

Puristické obnovy z 19. století definitivně zasáhly do podoby kostela. Tyto historizující zásahy měly vést k navození předgotického původu chrámu. Za Antonína Hory byla realizována zásadní přestavba roku 1864. Původní střecha měla ostrý úhel typický pro gotické tvary střech, byla však znehodnocena a přestavěna na nynější sklon a výšku; střecha v místě lodi byla ukončena drobnou věžičkou, kam byly přeneseny zvony z místní zvonice; byl vytvořen nový strop v chrámu i v apsidě, presbytář o stupeň zvýšen a od lodi oddělen železnou mříží, severní gotický portál byl odkryt a zazděn náhrobníkem, který byl součástí zádlažby kostela (stavební úpravy zaznamenány Baumem).¹⁰⁶

⁹⁹PODLAHA 1907, 242

¹⁰⁰BARTOŠ 2014, 116

¹⁰¹BAUM 1868, 139

¹⁰²DRAGOUN 1990, 110

¹⁰³DRAGOUN 1990, 103

¹⁰⁴KRUŠINOVÁ 2008, 5

¹⁰⁵BARTOŠ 2014, 117

¹⁰⁶KRUŠINOVÁ 2008, 5

Roku 1893 převzal vedení nad stavebními úpravami farář Černoouz, v kněžišti byla zazděna dvě boční barokní okna, proraženo bylo dříve zazděné románské okénko.¹⁰⁷ Roku 1923 došlo k elektrifikaci kostela a fary.¹⁰⁸

V roce 2010 došlo k dosud nejaktuálnějším rekonstrukcím kostela – týkaly se především apsidy, nalezených nástěnných maleb z přemyslovského období a osvětlení apsidy. Kromě nálezu a restaurování nástěnných maleb, o kterých se budu zmiňovat, došlo k nálezům významných pozůstatků tří oken, která pocházela ze tří různých slohových etap. Proběhla také rekonstrukce střechy. Apsida je momentálně osvětlena třemi okny ve své severní, východní a jižní části, přičemž jižní okno bylo náznakově zrekonstruováno pouze v interiérové části [9].

V otázce starší stavby, která by předcházela té dnešní, bylo vysloveno několik názorů. Například Josef Neuwirth chápal kostel jako bazilikální stavbu z konce 12. a počátku 13. století.¹⁰⁹ Ferdinand Lehner vyslovil možnost dodatečného prodloužení lodi k západu.¹¹⁰ Dále byla vyslovena domněnka, že by apsida mohla být pozůstatkem rotundy. Tyto hypotézy však byly zamítnuty - na základě archeologického průzkumu z roku 1984 pod vedením Zdeňka Dragouna byla prokázána jednorázová výstavba objektu a taktéž dodatečné přizdění sakristie na severní straně a předsíně na straně západní; jednorázovou výstavbu lodi taktéž potvrdil i archeologický výzkum z roku 2010 pod vedením Jaroslava Podlisky, ten byl realizován vně kostela prostřednictvím čtyř ručně kopaných sond.¹¹¹ Je tedy jen hypotézou, zda této stavbě předcházela stavba jiná – dřevěná – či navázala kontinuálně na zaniklý hřbitov nacházející se v místech dnešního kostela.¹¹²

¹⁰⁷BARTOŠ 2014, 117

¹⁰⁸KRUŠINOVÁ 2008, 11

¹⁰⁹NEUWIRTH 1888, 216

¹¹⁰LEHNER 1895, 25

¹¹¹PODLISKA 2010, 44

¹¹²PODLISKA 2010, 42

4.2 Inventář kostela

Hostivařský kostel procházel v průběhu staletí rekonstrukcemi, které se dotýkaly kromě stavebních úprav i samotného vybavení kostela. Nejradikálnější byla puristická rekonstrukce pod vedením Antonína Hory v letech 1857-1890; dalšími většími úpravami interiéru kostel prošel za faráře, spisovatele a děkana Jana Černohouze v letech 1890-1912; projevuje se vliv tehdejší Akademie křesťanské. K poslední významné rekonstrukci došlo letech 2007-2010 na popud kněze Mariusze Kuzniara.

V dnešním prostoru apsidy se nenachází žádný oltář, a to z důvodu odkrytí středověké nástěnné malby, která se tak stala jednou z dominant kostela. Je známo, že do roku 1893 byl v kostele copový – rokokový oltář, který nekorespondoval s prostorem kostela.¹¹³ 29. 1. 1893 byl firmou Josefa Krejčíka pro kostel zřízen hlavní novorománský oltář z lipového dřeva se sochařskou výzdobou a masivní dřevěnou menzou, který měl podpořit puristickou rekonstrukci kostela. Oltář byl polychromovaný a zlacený se symboly evangelistů, křížem a tabernáklem, po obou stranách říms byla dvojice polychromovaných sošek Panny Marie, ve středu byla postava sv. Jana Křtitele.¹¹⁴

V současnosti se v apsidě nachází i menza [10] a dřevěný kříž na podstavci s ukřížovaným Kristem.

Při epištolní straně presbytáře stojí dřevěná socha Ježíše Krista, na evangelijní socha Panny Marie s Ježíškem. [11]

Na severní straně byla situována kazatelna, taktéž zhotovena Josefem Krejčíkem, dnes se v prostoru nenalézá; na této straně se nachází křtitelnice ze sliveneckého mramoru, kterou roku 1893 navrhl Otto Sandtner¹¹⁵ – skládá se ze soklu, podstavce a víka, na jehož vrcholku je železný kříž. [12]

Na severní a jižní stěně kostela je umístěno 16 obrazů s Křížovou cestou, [13] které byly zhotoveny 2. 9. 1898 na základě schváleného návrhu Petrem Buškem a jeho

¹¹³LEHNER 1895, 26

¹¹⁴KRUŠINOVÁ 2008, 6

¹¹⁵IBIDEM

rodinnou firmou ze Sychrova.¹¹⁶ Plátna jsou uzavřena v dřevěných rámech, které jsou zakončené volutami, na kterých spočívá křížek.

Na západní straně kostela se nachází hudební kruchta s varhanami. Varhany byly postaveny dle návrhu varhanářskou firmou Rejna a Černý roku 1896. Již roku 1898 byl však kostel poškozen požárem, a to včetně varhan, které byly následně opraveny. V lodi kostela se nachází 12 prostých dřevěných lavic. [14]

Okna na jižní straně vyobrazují sv. Josefa s Ježíškem, sv. Františka z Assisi, sv. Václava, nad kruchtou je vyobrazen sv. Antonín s Ježíškem. Na protější severní straně jde o témata sv. Barbory, stigmatizace sv. Františka, nad varhanní kruchtou je Panna Maria chovající Ježíška. Kruchta je dekorována atributy Naděje (kotva), Víry (kříž) a Lásky (srdce). [15]

V exteriéru před kostelem stojí tmavě polychromovaná socha sv. Jana Nepomuckého na nízkém soklu, který je obehnaný nízkou zdí. Jan Nepomucký má hlavu lemovanou tradiční světeckou svatozáří, přítomen je i zlatý palmový list, poukazující na jeho mučednickou smrt. Při dnešním vstupu do kostela je situována v nice socha Panny Marie. [16]

4.3 Hřbitov

Ačkoliv se dnes v kostelním areálu nachází už jen parková zóna, s určitostí můžeme potvrdit, že se v tomto prostoru komplexu nacházel hřbitov; od 9. století, kdy v našich zemích dochází k prosazení kostrového pohřbívání, registrujeme, že téměř každé venkovské sídliště doprovází ve vzdálenosti 200-500 metrů vlastní nekropole; situovaná bývá nejčastěji v poloze převyšující místo sídlení.¹¹⁷

Reliktem tohoto místa nám je dosud přítomná dřevěná hranolová zvonice stojící na podezdívce nacházející se na travnaté ploše. Existenci tohoto funerálního prostoru dokládají taktéž relikty nacházející se v prostoru kostela. Dominantou severní stěny kostela je náhrobní kámen, který byl v rámci puristických obnov kostela vyzdvižen a

¹¹⁶KRUŠINOVÁ 2008, 8

¹¹⁷HRDINA / ZYLINSKÁ, 2008, 35

zasazen do gotického portálu.¹¹⁸ Dalším reliktem jsou dvě pískovcové desky interpretované jako desky náhrobní nacházející se v základech kostela, přičemž první z nich je dochována ve svém původním uložení a je stratigraficky starší než stavba samotná, druhá byla druhotně použita jako stavební materiál. Obě desky jsou dokladem o existenci pohřebiště před výstavbou dnešního kostela.¹¹⁹

Přímý doklad o pohřbívání v tomto prostoru nám však poskytl až archeologický výzkum z roku 2010 – v presbytáři kostela byl objeven hrob, který se nacházel pod základovou spárou, s určitostí lze tedy potvrdit, že musel vzniknout před výstavbou kostela samotného. S tímto pohřebištem můžeme tedy spojit i nález pískovcových desek.

Hřbitov se zde nacházel do dob Josefa II., kdy byly v rámci josefínských reforem rušeny kostelní hřbitovy. Roku 1897 byl původní hřbitov formálně nahrazen novým, jenž byl vystavěn společně s márnicí a ohradní zdí v blízké Kozinově ulici.

Z archeologického výzkumu vyplývá, že kostelní stavba navázala na funerální okrsek v podobě kostrového hřbitova a vzhledem k použití náhrobních desek, které jsou známé převážně z kostelních pohřebišť mladohradištní fáze raného středověku, nelze vyloučit, že ukončení funkce staršího hřbitova a vznik stávající stavby na sebe přímo navázaly.¹²⁰ Podliska vyjádřil názor, že určitou variantu může představovat i spojitost pohřebiště se starší, dosud nepoznanou sakrální stavbou, což označuje pouze za hypotézu.¹²¹

¹¹⁸BAUM 1868, 139

¹¹⁹DRAGOUN 1990, 104

¹²⁰PODLISKA 2010, 42

¹²¹PODLISKA 2010, 43

5. Nástěnná malba v kostele Stětí sv. Jana Křtitele

5.1 Popis nástěnné malby

V apsidě tohoto románského kostela se dochovala přemyslovská nástěnná malba, jejíž ústřední téma se nachází v polokruhové konše [17]. Je datována do druhé poloviny 13. století a v období mezi lety 2007-2010 byla odkryta a restaurována akademickým malířem Miroslavem Slavíkem.

Odkrytou hostivařskou nástěnnou malbu lze rozdělit na několik pásem, která jsou ikonograficky různorodě pojatá a diferencovaná od sebe vzájemně orámovanými dekorovanými pásy.

Ústředním motivem nástěnné malby je motiv Posledního soudu v podobě Majestas Domini, jež se nachází v konše apsidy, což je místo příznačné pro tento ikonografický motiv. Centrálním objektem je postava Boha ve vejčité bíle orámované mandorle, vzpínající ruce směrem k divákovi a ukazující rány. Postava Boha Otce působí mladistvým dojmem, kučeravé vlasy jí splývají po délce ramen, přímým klidným pohledem komunikuje s divákem. Hlavu má orámovanou křížovým nimbem, který označuje Krista i Boha Otce.¹²² Bůh Otec je oděn do červeného pláště, na kterém spočívá bílá látka na způsob kasule. Postava sedí na majestátním trůnu, pod kterým se nachází cihlová nadezdívka se dvěma medailony se symboly hvězd, a nohama šlape na baziliška a lva. Důležitým prvkem určujícím tento typ je vyobrazení Krista ukřižovaného na kříži, jehož Bůh Otec chová na kolenou. Po stranách mandorly se nacházejí evangelisté opatření nápisovými páskami se jmény, kteří jsou zastoupeni i svými atributy – sv. Marek lvem, sv. Lukáš býkem, sv. Jan Evangelista orlem, sv. Matouš andělem.

Střední část od konchy odděluje dekorovaný pás s rostlinnými prvky a jedenácti medailony s korunovanými hlavami. Podle Z. Všetečkové byly dvě z nich zahalené

¹²² <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

rouškou, což by mohlo odkazovat na některé Kristovy předky,¹²³ dle J. Royta by mělo jít o proroky a sibylly, kteří v medailonech zvěstují vyličené dějiny spásy.¹²⁴

Střední část apsidy je věnována postavám světců a světic. Zde se výjevy nacházejí jak v ostění oken, tak po celé ploše středního pásma, které bylo v minulosti vymezeno třemi okny, což nás odkazuje na svatotrojiční symboliku.¹²⁵ Vyobrazeny jsou zde dvě postavy – sv. Vojtěch a sv. Jan Křtitel. Stojí frontálně, stejně jako postavy apoštolů v horním pásu, situováni v iluzivní čtyřlaločné nice se stříškovitým zakončením. Blíže k východnímu oknu se nachází postava sv. Jana Křtitele, jenž je oděn do červeného pláště, v levé ruce drží medailon, na který ukazuje prstem své pravé ruky. Dle dochovaných linií ho lze identifikovat jakožto muže staršího s dlouhým vousem a dlouhými splývajícími vlasy. Naproti němu po pravé straně Kristově se nachází postava sv. Vojtěcha, druhého českého biskupa a společně s Boleslavem II. i zakladatele břevnovského kláštera, kam byl jím přizván nový řád benediktinů. Jeho postavení určuje berla s mitrou, kniha v ruce a pallium přehozené přes šat. Ostění východního okna zdobí figura náležící nejspíše sv. Kateřině s atributem kola a palmovým listem jakožto atributem mučednictví a korunou na hlavě. Protějškem jí je svatá panna s palmovým listem, taktéž s korunou na hlavě. V ostění jižního okna jsou vyobrazeni sv. Petr a Pavel, zakladatelé pozemské církve. Severní okno se nedochovalo, dle Zuzany Všetečkové zde stály pravděpodobně další světice, které jsou zachovány jen ve fragmentech. Zároveň se v ostění kostela znovu opakuje motiv medailonů s hvězdami.

Spodní část je oddělena od střední dalším pásem s rostlinným motivem a je věnována scénám z Kristova dětství. Dominantou této části je narození Ježíše Krista. Tuto scénu lze dovodit díky jesličkám, u kterých se nachází volek a oslík, sv. Josef a Panna Maria. Směrem vpravo na tento cyklus navazovala scéna Zvěstování pastýřů s dochovanou postavou anděla a keřem ve tvaru oslího oblouku, pod kterým kozy a ovce spásaly listí.

¹²³ <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Hostfara.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

¹²⁴ <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

¹²⁵ IBIDEM

Vpravo se dochovala postava pastýře, jenž je zobrazen z profilu a jeho kabát má dlouhou protaženou kapuci.

5.2 Poslední soud

Jakkoliv představují malby knižní a nástěnné v románském malířství média rozdílného charakteru, spojují je jednotné náměty a zobrazování duchovních gest, symbolů, motivů či celých biblických nebo legendistických scén.

Nástěnnou malbu lze tak v širším smyslu vnímat jako bibli chudých – bibli pauperum, jež měla i funkci didaktickou a zprostředkovávala nevzdělaným příchozím (illiterati) elementární pochopení Písma, které jim bylo vykládáno během samotné bohoslužby či slavení eucharistie.¹²⁶

Pro středověkého člověka bylo téma Posledního soudu – dne, kdy dojde k druhému příchodu Krista a k vyřčení konečného rozsudku nad mrtvými i živými, verdiktu určujícího, zda se dostanou do pekla, či do nebeského Ráje. Středověkého věřícího, jenž žil povětšinou ve víře v neodvratný konec světa, lze v jistém ohledu chápat jako homo viator – tedy osobu putující ze tmy do světla, jejíž cesta směřuje buď k věčnému životu, nebo k věčné smrti.¹²⁷ Člověk středověký měl také představu o rozdělení společnosti na duše dobré a zlé.¹²⁸

Biblický zdroj tématu Posledního soudu nalezneme v Prorockých knihách Starého zákona, v knize Izajáše či Daniela. V Novém zákoně se o podobě Posledního soudu dočteme v Matoušově evangeliu. Nejpodrobnější popis však nalézáme v apokalyptické knize Nového zákona Janovo Zjevení.

Kompozice Posledního soudu bývala situována na tympanonech, západních stěnách středověkých chrámů, u venkovských kostelíků byla vyobrazována na vítězném oblouku, v oblastech východního křesťanství pak v nartexu. Pod touto kompozicí býval symbolicky umístován trůn vladaře, jenž sám vykonával soud.¹²⁹ Vyobrazení

¹²⁶VŠETEČKOVÁ 2011, 6

¹²⁷GOFF 1999, 14

¹²⁸ROYT 2007, 239

¹²⁹IBIDEM

Posledního soudu bylo instalováno v kostelích nebo před nimi na místech, kde se konaly soudy, tedy na místech každodenního života.

Se dvěma nejstaršími instancemi vyobrazení tohoto tématu se setkáváme již v raně křesťanském prostředí - v mauzoleu Gally Placidie a v bazilice San Apollinare Nuovo. Je zde znázorněn Kristus oddělující ovce od kozlů, což představuje zástupné symboly zatracených, respektive spasených duší. Jde tudíž o symbolická vyobrazení, která předcházela ustálenému typu, jak jej známe dnes. Od 4. století se stává součástí vyobrazení Posledního soudu námět Panen moudrých a pošetilých, jenž můžeme najít na portálu v Saint Denis. První kompletně vyobrazený námět se objevuje na západní stěně kostela sv. Jana v Müstair na začátku 9. století. Od 9. do 10. století je Kristus obvykle zobrazován s křížem v ruce, od 11. století pak můžeme spatřit nový námět ostentace - zdůraznění ran v ruce, nohou i v boku odkazuje ke smyslu Kristovy oběti, kterou očišťuje lidstvo od dědičného hříchu. Od 12. století bývá námět spojován s christologickými či mariánskými cykly, jako v případě portálu v Moissacu či v kapli Scrovegniů v Padově. Součástí Posledního soudu v období vrcholného středověku bývá také personifikace Ecclesie a Synagogy, Ars Moriendi, Sedm skutků milosrdenství a Sedm smrtelných hříchů či Legenda o setkání třech živých a třech mrtvých.¹³⁰

Poslední soud je zobrazován nejčastěji v apsidě jakožto duchovním těžišti prostoru s Kristem trůnícím a žehnajícím – Majestas Domini v mandorle¹³¹, jenž s knihou života v ruce, obklopený symboly čtyř evangelistů, trůní na duze představující symbol smlouvy; někdy jsou vyobrazována i písmena alfa a omega na důkaz toho, že Kristus je zde od věčnosti a je soupodstatný s Otcem a Duchem svatým. Výjimečně se u Kristových nohou objevují postavy Adama a Evy. V ústech může mít Kristus Soudce meč a lilii – symboly trestu a milosti, na některých vyobrazeních i dva meče. Součástí Majestas Domini bývá Deesis – hlavní přímluvci u Boha, tedy po Kristově pravici klečící Panna Maria, po jeho levici sv. Jan Křtitel. Původně byl tento motiv součástí ikonostasu, na vysokých ruských ikonostasech byl později doplněn ikonami andělů, apoštolů, mučedníků a biskupů, kteří přicházejí z obou stran a symbolizují modlitbu

¹³⁰ROYT 2008, 214-216

¹³¹MAŠÍN 1954, 11

svatých za lidi. Jelikož má téma modlitby svatých před Božím trůnem blízko k paruzii, stalo se součástí ikony Posledního soudu.¹³²

Zobrazené přisedící představuje dvanáct aspoštolů, čtyřadvacet apokalyptických starců a hierarchie světců. Blízko Božího trůnu jsou andělé troubící do čtyř světových stran, od 11. století dále andělé s nástroji Kristova umučení – s arma christi. Někdy jsou součástí Posledního soudu také andělé zabraňující dutí čtyř větrů, personifikovaných vichrnými hlavami.¹³³

5.3 Zařazení a analogie nástěnné malby

V případě hostivařského kostela je Majestas Domini vyobrazeno v podobě Trůnu Boží milosti. Typově se objevuje dříve a má podobu Boha Otce (většinou trůnícího), který drží v rukou ukřižovaného Syna. Holubice Ducha svatého se vznáší nad příčným břevnem Kristova kříže či nad hlavou Boha Otce.¹³⁴ V hostivařském kostele je tento motiv vůči tradiční kompozici pozměněn – místo Trůnu boží milosti s Otcem se v mandorle nachází Trůnící Kristus – přímlyvce, což poukazuje na soupodstatnost obou božských osob – Syn byl jedné podstaty s Otcem a skrze Syna spatříme Boha.¹³⁵

Rané iluminace boloňských rukopisů k Trůnu boží milosti taktéž postrádají holubici Ducha svatého, text byl vázán k mešnímu kánonu Te igitur. Připojením holubice Ducha svatého se změnil význam Trůnu boží milosti v dogmatické zobrazení sv. Trojice.¹³⁶

Dle Jana Royta je tato nástěnná malba dílem vyznačujícím se výraznou linií, jež vymezuje tvary, barvě přisuzuje lokální funkci.¹³⁷ Taktéž lze souhlasit s názorem Zuzany Vsetečkové, která vyzdvihuje neobyčejnou kvalitu a rovněž ojedinělý typ Trůnu Boží milosti. Lze předpokládat ovlivnění prostředím sázavského nebo jiného benediktinského kláštera, autorem musel být bezpochyby vzdělaný benediktinský

¹³²SENDLER 2010, 282

¹³³ROYT 2008, 216

¹³⁴ROYT 2008, 173

¹³⁵BENEŠOVSKÁ 2010, 132

¹³⁶IBIDEM

¹³⁷<http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

mnich, v případě Hostivaře zřejmě působící v klášteře na Sázavě.¹³⁸ Malby lze zadatovat do 13. století a lineárního slohu. Podle Jana Royta lze hledat obdobu na miniatuře s narozením Krista v Antifonári královny Alžběty Rejčky. Typové analogie pak na miniatuře v rukopise ze západní části Německa či Belgie a na tympanonu severního vstupního dómu v Erfurtu, jde o ikonografický typ Nejsvětější Trojice v podobě Trůnu milosti, na hostivařské fresce však postrádáme holubici – symbol Ducha svatého. Zuzana Všetečková pro dataci použila Kristovu hlavu, kterou porovnála s hlavou Krista v bývalém benediktinském klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Polici nad Metují. Další velmi blízkou malbou je dle Všetečkové Kristus v mandorle kostela sv. Jana Evangelisty v Janovicích nad Úhlavou, která je hostivařské malbě podobná kompozicí a gestem pozdvižených Kristových rukou, vytočením levé dlaně a krvácející ranou v boku Spasitele. Nejstarší vyobrazení Krista šlapajícího po lvu a bazilišku se nachází na mozaice v arcibiskupské kapli v Ravenně.¹³⁹ Tento pozoruhodný motiv se nachází i v Čechách – známe jej z Posledního soudu v kostele sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Týna nad Vltavou z doby kolem roku 1200.¹⁴⁰

5.4 Restaurování nástěnné malby

V roce 2007 proběhl v hostivařském kostele restaurátorský průzkum z iniciativy nově zvoleného faráře Mariusze Gerarda Kuzniara, který se zasadil o obnovu objektu i přiléhající fary a navázal úspěšnou spolupráci s památkáři, jelikož je kostel kulturně chráněnou památkou a významnou součástí chráněné památkové zóny Hostivař. V průběhu rutinního restaurátorského průzkumu byly objeveny fresky, které poté v letech 2007 – 2010 restauroval akademický malíř Miroslav Slavík, chemicko-technologický rozbor díla provedla Zuzana Vernerová.

¹³⁸<http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Hostfara.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

¹³⁹<http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

¹⁴⁰<http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Hostfara.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018

Při restaurování byly použity nedestruktivní i destruktivní metody a proběhl sondážní a chemicko-technologický průzkum. Nedochovaly se informace o žádném dříve realizovaném restaurátorském průzkumu, na který by bylo možno navázat nebo který by nám podal jakékoliv další svědectví a předchozím stavu díla.

Prvním krokem procesu restaurování byl průzkum malířské výzdoby. Ten byl zajištěn nejdříve sondážním průzkumem v apsidě kostela. V Hostivaři byly sondy do jednotlivých vrstev postupně rozšiřovány podle toho, jak to umožňovala situace na jednotlivých místech presbytáře, aby nedošlo k případným ztrátám mladších vrstev, a taktéž s přihlédnutím k požadavkům zástupců památkové péče. Sondážní průzkum byl realizován v presbytáři kostela, kde byla prokázána nejstarší stavební fáze, ale i v samotné lodi. V apsidě byly na kamenném zdivu registrovány dvě souvislé vrstvy z období středověku s malířskou výzdobou. Nejstarší omítka s bílými vápennými peckami měla hrubší nerovný povrch, kopírovala nerovnosti zdiva a na konšě se propadala až o 3 cm, propad zde však nebyl způsoben pohybem klenby. Mladší omítková vrstva vykazovala gotický charakter, byla hlazená se zvlněným povrchem, dosahovala proměnlivé tloušťky a zcela překrývala vrstvu starší. Další vrstvy v apsidě tvořily až čtyři bílé nebo monochromně barevné vápenné nátěry – klasifikovány jsou jako barokní, jelikož se nacházejí na špaletě v barokním období vybouraného okna. V prostoru lodi kostela nebyly nalezeny stopy ani jedné ze středověkých vrstev, což jen potvrzuje to, že část presbytáře je stavebně opravdu nejstarší. Středověké vrstvy nebyly identifikovány ani na druhotně zazděném gotickém kamenném portálu na severní straně kostela, rozeznán zde byl pod mladšími omítkami pouze vápenný nátěr. Omítka nacházející se na vchodu do sakristie byla označena za nejstarší omítkovou vrstvu v kostelní lodi. Tvoří štukový profil a je zdobena jednoduchými růžovými pásy, které kolem oken a dveří tvoří rámy.¹⁴¹

Na bázi výsledků ze sondážního průzkumu byla odkryta nejprve druhá nejstarší gotická vrstva, jež si neuchovala svou původní barevnost až na dvě místa, která byla dostatečně zachována – nadživotní postavu v pravé části konchy a fragment postavy sv.

¹⁴¹SLAVÍK (restaurátorský průzkum)

Jana Křtitele. Malba s postavou sv. Jana Křtitele byla na vápenném nátěru a její vznik je datován na konec 16. století. Oba fragmenty byly transferovány a uloženy v archivu, zbytek omítky z druhé vrstvy byl sejmut. Teprve po sejmutí druhé vrstvy vynikla malířská výzdoba presbytáře v celém svém původním vyznění. Na klenbě konchy byla rozpoznána jakožto jednovrstvá, vyplňující a překrývající zároveň i zdivo. Na omítce byly taktéž rozpoznány stopy po šalování s výraznými otisky prken, na několika místech se dokonce našly dochované fragmenty dřeva v omítce i pod ní – jedno z těchto prkének bylo předáno k dendrologické analýze. Na stěnách měla omítka již klasický gotický charakter – byla hlazená s nerovnostmi po zednické lžici.

Během odkryvu byly nástěnné malby fixovány vaječnou emulzí neboli temperou, která je velmi populárním a často užívaným přírodním pojivem nejen pro malbu nástěnnou, ale i deskovou, používá se také jako pojivo pro retuše. Nevýhodou je její tmavnutí, předností užití tohoto prostředku u nástěnné malby je pak jeho snadné odstranění.

Poté byla omítka byla hloubkově zpevněna akrylátovou mikrodisperzí a vápenným štukem. Pro tmelení trhlin a povrchových defektů omítky byla využita hloubková injekce, a to proto, aby zpevňující směs nevytékala.

Na povrchu omítky byly patrné tmavé skvrny nečistot, což nabývalo na zřetelnější intenzitě směrem dolů; po několika pokusech o čištění se je podařilo optimálně odstranit. Za oltářem byla malba ve výšce zhruba 150 cm do boků přetřena zeleným nátěrem, který byl také chemicky a mechanicky odstraněn. Za oltářem byl nalezen asfalt, jehož původ nelze objasnit. Kvůli zakrývání a zkreslování maleb byl taktéž chemicky odstraněn. Tmelení povrchových defektů bylo provedeno vápenným štukem.

Retuš akvarelem byla omezena na minimum, a to až po konzultaci restaurátora s pracovníky památkové péče, retušovány byly pouze tmely a rekonstrukce malby na tmelech byla použita pouze na několika místech.

Barevné scelení velkých štukových plomb v dolních částech apsidy bylo dokončeno až po provedení zednické rekonstrukce jižního románského okna.

5.5 Laboratorní průzkum

Nedílnou součástí restaurátorského průzkumu je také průzkum laboratorní, který provedla Zuzana Vernerová. Identifikace pigmentů doprovází již delší dobu každý významný restaurátorský zásah. Z nejstarších dvou středověkých vrstev byly odebrány čtyři vzorky barev a ty byly následně laboratorně zkoumány.

Mikroskopická analýza, jež představuje první krok laboratorního průzkumu, nám zprostředkovává celkový obraz příčného řezu malbou a informaci o struktuře pigmentů a jejich směsí. Při identifikaci pigmentů se používá vždy společně s mikrochemickými reakcemi a je bezpečnou metodou pro určování anorganických staromistrovských pigmentů. Vzhledem k tomu, že limitujícím faktorem je velikost transparentní části, je určování jemnozrnných pigmentů spojeno s obtížemi, které vyžadují aplikaci dalších metod.¹⁴² Pro hlubší analýzu bylo potřeba odebrat vzorky z příčných řezů zalitých v syntetické pryskyřici. Metoda pryskyřičné fixace umožňuje mechanické opracování vzorku, kdy je plocha příčného řezu vybroušena a vyleštěna, a stává se tak čitelnější při patřičném zvětšení pod mikroskopem. Díky této metodě je mnohem snazší rozeznat, z které vrstvy pigmenty pocházejí. Následné měření a popis jednotlivých vrstev zalitých vzorků mikroskopické a mikrochemické prvkové analýzy prokázaly přítomnost uhličitanu vápenatého, měděnky, přírodní červeně a okry – tedy pigmentů používaných ve středověku.¹⁴³ Měděnka je pigment používaný v umění již od starověku především k docílení jasně zelených tónů jak v deskové, tak nástěnné malbě.

Tato úspěšná identifikace přírodních barviv představuje klíčový krok pro umělecko-historický rozbor díla, neboť významně usnadňuje jeho přesnější časové zařazení i případné odhalení falz.

¹⁴²<https://technologieartis.avu.cz/4iden-mikro.html>, vyhledáno dne 12. 9. 2018

¹⁴³VERNEROVÁ (laboratorní průzkum)

Závěr

V předkládané bakalářské práci jsem se pokusila zprostředkovat co nejkomplexnější pohled na kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři z perspektivy stavebního vývoje, lokálního kontextu, dalších kostelů spjatých patronátním právem Sázavského kláštera a s přihlédnutím k posledním dosavadním nálezům a průzkumům, iniciovaných odkrytím cenné nástěnné malby v apsidě kostela v první dekádě 21. století.

První kapitola je věnovaná kritickému zhodnocení dostupné literatury a pramenů.

V kapitole věnované Hostivaři se snažím kostel přiblížit především prizmatem vývoje této vsi a čtvrti, která skýtá jedno z nejpozoruhodnějších archeologických nalezišť na území dnešního hlavního města. Pokusila jsem se shrnout pestrou škálu historického osídlení, dokumentovaný vývoj složitých vlastnických vztahů ve středověku i novověku a obraz doplňuji přehledem dochovaných středověkých pamětihodností, jež kostel bezprostředně obklopují.

Roku 1372 je doložen patronát Sázavského kláštera; právě díky kapitole o patronátních kostelech zmíněného kláštera jsem si uvědomila, že svatojánské patronicum hostivařského kostela lze klást do souvislosti se sázavským kostelem Panny Marie a Jana Křtitele.

Kapitola věnovaná samotnému kostelu si kladla za cíl zhodnotit všechny dosavadní poznatky o této stavbě, jejím inventáři a místech k ní se vztahujících, a to s použitím dostupných pramenů a literatury. Není bez zajímavosti, že ačkoliv je kostel v pramenech nejdříve doložen až ke 14. století, z restaurátorského průzkumu víme, že byl ve 14. století přestavěn. Nejstarší indicií jsou nám románská okna v apsidě kostela, kterým věnuji pozornost.

Za stěžejní a nejdůležitější kapitolu předkládané bakalářské práce považuji část věnovanou přemyslovské nástěnné malbě, odkryté a restaurované v apsidě hostivařského kostela v letech 2007 – 2010. Právě díky tomuto významnému objevu a následným souvisejícím laboratorním průzkumům bylo možné zrevidovat stavební vývoj a celkový význam této stavby. Výjimečnost malby a kostela je dána i ojedinělým ikonografickým typem *Majestas Domini*, a to v podobě trůnu Boží milosti. Malířem byla nutně osoba vzdělaná – v případě Hostivaře pravděpodobně působící v klášteře na Sázavě.

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele je hostivařskou historickou dominantou a dotváří tak kolorit Staré Hostivaře, která je už nezvratně poznamenána výstavbou především v průběhu 2. poloviny 20. století. Při ohlédnutí na bohatou historii osídlení Hostivaře a složitý vývoj vlastnických vztahů lze pozorovat mimořádně komunitně živou obec, již je tento kostel dosud integrální součástí.

V závěru bych ráda zdůraznila, že v této práci obsažená škála témat je natolik široká, že nebylo možné se partikularitám věnovat vyčerpávajícím způsobem; výsledkem mé práce je však komplexní shrnutí dosavadních poznatků o kostele Stětí sv. Jana Křtitele a jejich zasazení do vzájemného kontextu v dosud nepublikované podobě, což představuje úkol, jenž jsem si na počátku vytyčila.

Obrazová příloha

1. Kostel Stětí sv. Jana Křtitele, Hostivař, pohled od severovýchodu.

2. Zvonice, Hostivař, pohled od severu

3. Fara, Hostivař, pohled z východu

4. Apsida se zaklenutou konchou, Hostivař

5. **Předsíň kostela, Hostivař**

6. **Sakristie kostela, Hostivař**

7. Varhanní kruchta na západní straně, Hostivař

8. Gotický portál v severní stěně kostela zasazený druhotně použitou náhrobní deskou, Hostivař

9. Okna v apsidě, Hostivař

10. Oltářní menza v presbytáři kostela, Hostivař

11. Socha Panny Marie s Ježíškem, Hostivař

12. Křtitelnice ze sliveneckého mramoru, Hostivař

13. Křížová cesta na severní a jižní stěně kostela, Hostivař

14. Dřevěné lavice v lodi kostela, Hostivař

15. Atributy Naděje, Víry a Lásky na kruchtě na západní straně kostela, Hostivař

16. Socha Panny Marie v nice předsíně kostela, Hostivař

17. Koncha apsidy s nástěnnou malbou, Hostivař

Seznam vyobrazení

1. **Kostel Stětí sv. Jana Křtitele**, Hostivař, pohled od severovýchodu.
Foto: archiv autorky
2. **Zvonice**, Hostivař, pohled od severu
Foto: archiv autorky
3. **Fara**, Hostivař, pohled z východu
Foto: archiv autorky
4. **Apsida se zaklenutou konchou**, Hostivař
Foto: archiv autorky
5. **Předsín kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
6. **Sakristie kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
7. **Varhanní kruchta na západní straně**, Hostivař
Foto: archiv autorky
8. **Gotický portál v severní stěně kostela zasazený druhotně použitou náhrobní deskou**, Hostivař
Foto: archiv autorky
9. **Okna v apsidě**, Hostivař
Foto: archiv autorky
10. **Oltářní menza v presbytáři kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
11. **Socha Panny Marie s Ježíškem**, Hostivař
Foto: archiv autorky
12. **Křtitelnice ze sliveneckého mramoru**, Hostivař
Foto: archiv autorky
13. **Křížová cesta na severní a jižní stěně kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
14. **Dřevěné lavice v lodi kostela**
Foto: archiv autorky
15. **Atributy Naděje, Víry a Lásky na kruchtě na západní straně kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
16. **Socha Panny Marie v nice předsíně kostela**, Hostivař
Foto: archiv autorky
17. **Koncha apsidy s nástěnnou malbou**, Hostivař
Foto: archiv autorky

Seznam použité literatury a pramenů:

Literatura:

- AUGUSTA 1998 – Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 15. Hostivař, Horní Měcholupy a okolí. Praha 1998
- BARTOŠ 2014 – Ladislav BARTOŠ: Okna apsidy kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři. In: Staletá Praha 30., 2014, 112-120
- BAUM 1868 - Antonín BAUM: Procházky po okolí pražském. Praha 1868
- BENEŠOVSKÁ 2010 – Klára BENEŠOVSKÁ: Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1300. Praha 2010
- BUBENÍK 1975 – Josef BUBENÍK: K topografii původní pozemkové držby Sázavského kláštera. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1975, 295-302
- ČERŇANSKÝ / PROCHÁZKA 2015 – Martin ČERŇANSKÝ / Lubomír PROCHÁZKA: Vesnice a osady na území Velké Prahy s památkami slohové a lidové architektury I. Praha 2015
- DRAGOUN 1990 – Zdeněk DRAGOUN: K stavebnímu vývoji kostela Stětí sv. Jana Křtitele. In: Staletá Praha 20., 1990, 100 – 115
- FOLTÝN 2003 – Dušan FOLTÝN: Patronátní kostely Sázavského kláštera. In: Historia Monastica I 2003, 153 -162
- FRIDRICHOVÁ 1981 – Marie FRIDRICHOVÁ: Sídliště bylanské kultury v Praze – Hostivaři. In: Archeologica Pragensia 1981, 117 - 170
- GOFF 1999 – Jacques Le GOFF: Středověký člověk a jeho svět. Vyšehrad 1999
- GRUEBER 1871 - Bernhard GRUEBER: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen. Wien 1871
- HALL 1991 - James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 1991
- HRDINA / ZILYNSKÁ 2007: Jan HRDINA / Blanka ZILYNSKÁ: Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Praha 2007
- KRUŠINOVÁ 2008 – Alena KRUŠINOVÁ: Kostel Stětí sv. Jana Křtitele: stavebně historický průzkum. Praha 2008
- LEHNER 1895 – Ferdinand LEHNER: Půdorys kostela. In: Method 1895, 25

- LUTOVSKÝ / SMEJTEK 2005 – Michal LUTOVSKÝ / Lubor SMEJTEK: Praveká Praha. Praha 2005
- MAŠEK 1981 – Norbert MAŠEK: Neolitické a eneolitické sídliště. In: Archeologica Pragensia 1981, 5-41
- MAŠÍN 1954 – Jiří MAŠÍN: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha 1954
- MERHOUT 1900 – Cyril MERHOUT: Dějiny farní osady Hostivaře. In: Method 1900, 58-61
- NEUWIRTH 1888 – Josef NEUWIRTH: Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der přemisliden. Praha 1888
- PEŠTA 2003 – Jan PEŠTA: Encyklopedie českých vesnic I, Střední Čechy a Praha. Praha 2003
- PODLAHA 1907 – Antonín PODLAHA: Posvátná místa Království českého I. Praha 1907
- PODLISKA 2010 – Jaroslav PODLISKA: Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu Praha 15 - Hostivař, Kostel Stětí sv. Jana Křtitele ppč. 188, výzkum NPÚ ÚOP. Praha č. 2010/25
- PROFOUS 1947 – Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny, 1. Praha 1947
- ROYT 2002 – Jan ROYT: Středověké malířství v Čechách. Praha 2002
- ROYT 2007 – Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2007
- ROYT 2008 – Jan ROYT: Lexikon biblické ikonografie (disertační práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2008
- ROYT 2010 – Jan ROYT: Hostivařské fresky v kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři. In: Centrum Hostivař, <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Fresky.Royt.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018
- ROYT / SOMMER / STECKER 2013 – Jan ROYT / Petr SOMMER / Martin STECKER: Sázavský klášter. Praha 2013
- ROYT / ŠEDINOVÁ 1998 – Jan ROYT / Hana ŠEDINOVÁ: Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. Praha 1998

- SENDER 2010 – Egon SENDER: Ikony Krista. Praha 2010
- SLABINA 1977 – Miloslav SLABINA: Praha 10 – Hostivař. In: Pražský sborník historický, 1977, 218 – 219
- SLAVÍK 2007 – Miroslav SLAVÍK: Průzkum malířské výzdoby interiéru kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři: restaurátorská zpráva. Praha 2007
- SOMMER 1990 – Jan SOMMER: Gotické kostelíky ve východní části Prahy. In: Staletá Praha 20., 1990, 84 - 96
- ŠAROCHOVÁ 2002 – Gabriela ŠAROCHOVÁ: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: Sňatek z rozumu. Praha 2002
- ŠRÁMEK 2016 – Josef ŠRÁMEK: Mezi normou, reformou a praxí. Olomouc 2016
- VERNEROVÁ 2007 – Ivana VERNEROVÁ: Průzkum malířské výzdoby interiéru kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři: laboratorní zpráva. Praha 2007
- VOCEL 1857 – Jan Erazim VOCEL: Kostely románského slohu v Čechách. In: Památky archeologické a místopisné 1857, 118-124
- VŠETEČKOVÁ 2010 – Zuzana VŠETEČKOVÁ: Hostivařské fresky v kostele sv. Jana Křtitele v Hostivaři. In: Centrum Hostivař, <http://centrumhostivar-cz.doyle.netservis.cz/admin/files/File/Clanky/Hostfara.pdf>, vyhledáno 10. 5. 2018
- VŠETEČKOVÁ 2011 – Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách. Praha 2011
- ŽEMLIČKA 2000 – Josef ŽEMLIČKA: Hmotné vybavení kláštera v Sázavě do konce 12. století. In: Sázavsko. Historie – tradice – současnost, 2000, 5-13
- ŽEMLIČKA 2002 – Josef ŽEMLIČKA: Počátky Čech královských. Praha 2002

Prameny:

- FRB II — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1874
- LC I/1— František Antonín TINGL (ed.): Libri confirmatorum I/1. Praha 1867
- LC I/2 — Josef EMLER (ed.): Libri confirmatorum I/2. Praha 1874
- LC II — František Antonín TINGL (ed.): Libri confirmatorum II. Praha 1868
- LC VI — Josef EMLER (ed.): Libri confirmatorum VI. Praha 1883
- LC VII — Josef EMLER (ed.): Libri confirmatorum VII. Praha 1886

LE I — Klement BOROVÝ (ed.): Libri erectionum archidiocesis pragensis I. Praha 1873
MGH II — Bertold BRETHER (ed.): Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II. Berlin
1923
RDP — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Registra decimarum papalium. Praha 1873